

Η Θεματική και οι διαστάσεις της

Διάλεξα να μιλήσω σήμερα για έναν τομέα της Συγκριτικής Γραμματολογίας, που αποτελεί πιστεύω και τον πυρήνα της, την θεματική και τις διαστάσεις της, και, που, ενώ είναι φαινομενικά βατός στον μη μνημένο, θέτει στην πραγματικότητα αναρίθμητα και πολύπλευρα προβλήματα. Θα θέσω κυρίως πολλά ερωτηματικά που αφορούν στην έκταση - την επικίνδυνη έκταση θάλεγα - που μπορούν να πάρουν οι διαστάσεις ενός θέματος. Είναι φυσικό, επόμενο, ένας τόσο πλούσιος τομέας να εγκυμονεί κινδύνους τόσο ως προς τη σύλληψη του θέματος όσο και προς τη μέθοδο.

Θάθελα καταρχήν να επισημάνω τη σύγχυση που δημιουργεί ο όρος "θεματική". Και αυτό οφείλεται κυρίως στη διάκριση που κάνουν οι ίδιοι οι συγκριτολόγοι μεταξύ:

Thématologie - *thématique*
Thematology - *thematics*

όπως και μεταξύ των παρεμφερών όρων:

thème - *motif*

Στο βιβλίο τους *Qu' est-ce que la littérature comparée?*¹ οι Brunel, Pichois, Rousseau παρατηρούν πως "αν η θεματολογία είναι ένα από τα πεδία μελέτης για τον συγκριτολόγο, η θεματική αποτελεί μια από τις μεθόδους που μπορεί αυτός να χρησιμοποιήσει. Κάποιος που μελετάει τον Don Juan μέσα από έναν αριθμό αντιπροσωπευτικών τύπων από τον *El Burlador de Sevilla* ως τον Don Juan oder *Die Liebe sur Geometrie* του Max Frisch, χρησιμοποιεί τη θεματική μέθοδο για ένα αντικείμενο θεματολογίας. Επίσης, ενώ ο Tomachevski ονομάζει "motif" τη θεματική μονάδα που ξαναβρίσκουμε σε διαφορετικά έργα (όπως την απαγωγή της μνηστής, τα ζόα που βοηθούν τον ήρωα στην πραγματοποίηση των άθλων του, κ.λ.π...), για τον Weisstein τα "motifs" είναι καταστάσεις, ιδέες και αισθήματα που άλλοι αποκαλούν *Problemgeschichte*.

Θα χρησιμοποιήσω τη λέξη "θεματική" με την πιο απλή της έννοια, δηλαδή το θέμα, το αντικείμενο της έρευνάς μου.

Στη Συγκριτική Γραμματολογία, δεν υπάρχει δυσκολότερο πράγμα από τη σωστή επιλογή ενός θέματος. Και όχι γιατί όλα τα θέματα δεν έχουν τον ίδιο πλούτο και συνεπώς το ίδιο ενδιαφέρον* αλλά γιατί όπως επισημαίνει ο Trousson "η μελέτη ενός θέματος μοιάζει μ' ένα πολύπλοκο μωσαϊκό, όπου

κάθε ψηφίδα έχει τη θέση και την έννοιά της." 2

Οι κατηγορίες θεμάτων είναι άπειρες: Η Ιστορία, ο Κλ.Σιμόν και..., η Τέχνη, Baudelaire και..., Η Ελευθερία, Αραγκόν και..., η Μελαγχολία, ο Νερβάλ και..., η Μοίρα, ο Ζιρωντού και..., το Γήρας, η Γουρσενάρ και... και τόσα άλλα θέματα. Το θέμα μπορεί να είναι ένα ρεύμα ιδεών, ένα κίνημα (Ρομαντισμός, Υπερρεαλισμός...), ένα λογοτεχνικό είδος (διήγημα, τραγωδία...). Το θέμα μπορεί να είναι ένα "Πρόσωπο", είτε μυθικό, είτε ιστορικό. Μπορεί να είναι ένα Πρότυπο, π.χ. ο Οδυσσέας, ένας ήρωας, π.χ. ο Προμηθέας.

Στην περίπτωση αυτή, πως θα πορευθεί ο ερευνητής;

Θα πρέπει να εντοπίσει τις σταθερές του θέματος, τα ακριβή γνωρίσματα και τότε, ποιες αλλαγές επήλθαν; στη Λογοτεχνία, στις εικαστικές τέχνες, στη Μουσική, στο Σινεμά κλπ. Ποια είναι η σχέση αυτών των σταθερών γνωρισμάτων με το συγγραφέα του έργου, με την ιστορία της εποχής του, τη νοοτροπία της εποχής του... Σε περιπτώσεις μεγάλων προτύπων, όπως π.χ. ο Ορφέας, το κύριο θέμα είναι ο Ορφέας συν τα άλλα θέματα: ο Έρωτας στον Ορφέα του Ρίλκε και του Σεγκαλέν* στο φιλμ του Κοκτώ και το Ορφέου Νέγκρου του Μαρσέλ Καμύ* στην όπερα του Μοντεβέρντι, του Γκλύκ, του Όφφενμπαχ* στο μπαλέτο του Μπαλανσίν και του Στραβίνσκι* στη ζωγραφική του Μπρούγκελ, του Τιντορέττο, του Ρούμπενς, του Πουσαίν, του Ντελακρουά. Το ίδιο και όσον αφορά το θέμα του Φάουστ. Όπως στα μαθηματικά, μπορούμε να μιλούμε για δύο διαφορετικές κατηγορίες π.χ. φιλμ/μυθιστόρημα, ζωγραφική/όπερα;... Μια άλλη περίπτωση προβληματισμού είναι αν μπορούμε να συγκρίνουμε το φιλμ Θεώρημα του Παζολίνι με τον Ηλίθιο του Ντοστογιέφσκι ως προς τον κεντρικό ήρωα που εισβάλλει στη ζωή ενός κύκλου ανθρώπων και την αναστατώνει εκ βάθρων;

Θα πορευτεί ο ερευνητής κάθετα ή οριζόντια; δηλαδή, χρονικά, από την αρχαιότητα ως σήμερα; από τον Μεσαίωνα ως σήμερα; ή κατά τη διάρκεια του 16ου αιώνα; κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα; Θα αρκεστεί στα μεγάλα έργα ή θα συμπεριλάβει και τα δευτερεύοντα που έχουν το ίδιο θέμα;

Συνήθως, μελετούμε την απήχηση ενός θέματος σε κάποια χώρα. Όμως υπάρχει αντίστοιχα το ενδιαφέρον ερώτημα: Γιατί τάδε θέμα, ο Φάουστ π.χ., δεν βρήκε καμία ή σχεδόν καμία σε κάποια συγκεκριμένη χώρα ενώ βρήκε μεγάλη απήχηση σε κάποια άλλη. Πως και γιατί, κάποια πολύ συγκεκριμένη στιγμή, η σύλληψη του θέματος έγινε διαφορετικά από τάδε, τάδε, τάδε συγγραφέα παρ' όλο που οι συγγραφείς αυτοί ανήκουν στην ίδια δεδομένη ιστορική στιγμή. Με άλλα λόγια, πως μια ίδια γενιά ανθρώπων μπορεί να αντιμετωπίσει με διαφορετικό τρόπο ένα συγκεκριμένο θέμα. Άλλο ερώτημα: Γιατί ένας δημιουργός επιλέγει ένα συγκεκριμένο θέμα; Ίσως έχει "εκλεκτικές συγγένειες" με το πρότυπο αυτό, π.χ. Καζαντζάκης/Οδυσσέας. Τώρα, όσοι επέλεξαν αυτό το πρότυπο, Κα-

ζαντζάκης, Χάουπτμαν, Τζόυς, Καβάφης, Σεφέρης, τι κοινό έχουν μεταξύ τους, αν υπήρχαν "εκλεκτικές συγγένειες" μεταξύ τους, ποιες ήταν.

Οι διαστάσεις της θεματικής μπορούν να παρασύρουν τον ερευνητή σ' ένα άσκοπο παιχνίδι γνώσεων, σε μια στείρα συσσώρευση πληροφοριών και μια παράταξη έργων, μονογραφιών που να μιλούν για το ίδιο θέμα. Και κυρίως υπάρχει ο πειρασμός να δημιουργήσουμε πολλούς συνδυασμούς, να πορευθούμε σε πολλαπλές κατευθύνσεις, κινδυνεύοντας όμως να αποπροσανατολιστούμε. Δηλαδή η θεματική μπορεί να "πάσχει" από τις υπερβολικές διαστάσεις που διαθέτει δυνάμει. Είναι τέτοιες οι διαστάσεις της θεματικής που "ενώ υπάγεται στο χώρο της συγκριτικής γραμματολογίας, θα μπορούσε και να αυτονομηθεί και ν' αποτελέσει ένα ξεχωριστό χώρο",³ παρατηρεί ο Trousson.

Η λύση - αν και δύσκολη, αποτελεί όμως την ουσία της θεματικής και κατ' επέκταση της Συγκριτικής Γραμματολογίας εφ' όσον όπως είπα στην αρχή αποτελεί τον πυρήνα της - απαιτεί ο ερευνητής να είναι αληθινός, αυθεντικός συγκριτολόγος, δηλαδή οφείλει να κατέχει σε βάθος όλες τις περιόδους της φιλολογίας της δικής του γλώσσας και συνάμα να κατέχει και άλλες ξένες γλώσσες, καθώς και τις φιλολογίες τους με βάση την ιστορία τους. Γιατί, όπως λέει και ο Etienne, το αντικείμενο της Συγκριτικής Γραμματολογίας δεν είναι μόνο οι σχέσεις ανάμεσα στις διάφορες λογοτεχνίες της σύγχρονης εποχής, αλλά και στο σύνολό της, η ιστορία αυτών των σχέσεων, έστω κι αν πρέπει να ανατρέξει κανείς στο μακρύτερο παρελθόν".⁴ Χρειάζεται λοιπόν τόσο η οριζόντια σύγκριση όσο και η κάθετη, εφ' όσον, εξακολουθεί ο Etienne, "όλα είναι αλληλένδετα στην ιστορία των φιλολογιών, κι όποιος δεν κατέχει καλά ένα μεγάλο αριθμό από αυτές, δεν θα μπορέσει να καταλάβει ούτε τη μια".⁵

Σημειώσεις

1. *Cl. Pichois, P. Brunel, A. Rousseau, Qu'est-ce que la littérature comparée?, A.Colin, Paris, 1983.*
2. *R.Trousson, Thèmes et mythes, Ed. de l'Université de Bruxelles, Bruxelles, 1981.*
3. *Ό.π.*
4. *R.Etiemble, Comparaison n'est pas raison, Paris, 1963.*
5. *Ό.π.*